

**TIL VA ADABIYOT
TA'LIMI**

“Filologiya va pedagogika”
ilmiy-metodik jurnali
Oliy attestatsiya komissiyasi
Rayosatining 2024-yil 30-noyabrdagi
364/5-qarori bilan
10.00.00 – Filologiya va
13.00.00 – Pedagogika fanlari
bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari
(PhD, DSc) asosiy ilmiy natijalarini
chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy
nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

**2025-yil
14 (18)-son**

e-ISSN 3060-4885

FILOLOGIYA VA PEDAGOGIKA

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
МИНИСТЕРСТВА ДОШКОЛЬНОГО И
ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

ФИЛОЛОГИЯ И ПЕДАГОГИКА

PHILOLOGY AND PEDAGOGY

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL
ELECTRONIC JOURNAL OF THE
MINISTRY OF PRESCHOOL AND
SCHOOL EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Ushbu sonnda

Shavkat rahmon
she'riyatida oksimoron
qo'llanilishi

27
bet

Sharq va G'arb
orasidagi ustoz-shogird
an'anasi

71
bet

Navoiy manob-
holotlarida
zullisonaynlik va
ko'ptillilik masalalari

76
bet

Развитие
аналитического
мышления студентов на
практических занятиях
по предмету «Общее
языкознание»

117
bet

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI

O'zbekiston Respublikasi
Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi Axborot va
ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan 2024-yil
19-avgustda 360240-raqami
bilan davlat ro'yxatidan
o'tkazilgan.

2025-yil
14 (18)-son

e-ISSN 3060-4885

MAS'UL MUHARRIR
Nargiza Sotvoldiyeva

MUHARRIRLAR:
Shahobiddin Rasulov
Najmiddin Ermatov
Emma Torosyan
Shaxina Muxamedjanova
Muxlisa Do'stmuhamedova

SAHIFALOVCHI
Gulnoza Valiyeva

Tahririyat manzili:
100011, Toshkent shahri
Navoiy ko'chasi 30-uy.
Telefon: (55) 510-28-44,
(77) 358-57-67
e-mail: til_adabiyot@umail.uz
vab-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

Materiallar
@FilologiyaPedagogikaBot
orqali qabul qilinadi.

Elektron jurnal 28.11.2025 da
nashr etildi.

MUASSIS
O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi
"Til va adabiyot ta'limi"
davlat korxonasi

FILOLOGIYA VA PEDAGOGIKA

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNALI

TAHRIR HAY'ATI:

10.00.00 – FILOLOGIYA

E'zozxon Karimova
O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab
ta'limi vaziri

Farhod Boqiyev
O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab
ta'limi vaziri o'rinbosari

Azizbek Turdiyev
O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab
ta'limi vaziri o'rinbosari

Farrux Jabborov
"Til va adabiyot ta'limi" – "Преподавание языка и
литературы" –
"Language and literature teaching" jurnali bosh
muharriri

Baxtiyor Mengliyev
Toshkent Amaliy fanlar universiteti tadqiqotchi-
professori, filologiya fanlari doktori

Baxtiyor Doniyorov
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Nurafshon filiali
professori, filologiya fanlari doktori

Anatoliy Lixodziyevskiy
O'zbekiston davlat jahon tillari
universiteti professori, filologiya fanlari doktori

Oksana Gibraltarskaya
O'zbekiston Milliy universiteti
professori, filologiya fanlari doktori

Sherzod Atamuradov
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Ranusha Atayeva
O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
universiteti katta o'qituvchisi, filologiya fanlari
bo'yicha falsafa doktori

Mohichexra Boltayeva
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Muxtarbay Kurbanov
Nukus davlat pedagogika instituti dotsenti,
filologiya fanlari doktori

Iroda Nasimova
O'zbekiston Jurnalistika va ommaviy
kommunikatsiyalar universiteti katta o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Dilmurod Teshaboyev
Farg'ona davlat universiteti boshlang'ich ta'lim
uslubiyati kafedrasida dotsenti, filologiya fanlari
doktori

Gulhida Ikromova
Farg'ona davlat universiteti boshlang'ich ta'lim
uslubiyati kafedrasida katta o'qituvchisi, filologiya
fanlari bo'yicha falsafa doktori

Aziza Axmedova

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
o'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti
katta ilmiy xodimi

13.00.00 – PEDAGOGIKA

Qozoqboy Yo'ldoshev
Toshkent Amaliy fanlar universiteti professori,
pedagogika fanlari doktori

Gulnora Mansurova
Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti dotsenti, falsafa fanlari doktori

Xadicha Muxitdinova
O'zbekiston davlat jahon tillari
universiteti professori,
pedagogika fanlari doktori

G'ofir Hamroyev
Toshkent Amaliy fanlar universiteti tadqiqotchi-
professori, pedagogika fanlari doktori

Sevara Ziyayeva
O'zbekiston davlat jahon tillari
universiteti dotsenti,
filologiya fanlari doktori

Indira Narkulova
O'zbekiston Respublikasi Jamoat
xavfsizligi universiteti katta o'qituvchisi,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Abduvali Daminov
O'zbekiston Milliy universiteti
ijtimoiy fanlar fakulteti huquqiy fanlar kafedrasida
katta o'qituvchisi

Gulnoza Uzokova
Qarshi davlat universiteti professori,
pedagogika fanlari nomzodi

Lola Akramova
Toshkent davlat tibbiyot universiteti o'zbek tili va
xorijiy tillar, pedagogika kafedrasida dotsenti

Zulfiya Ortiqova
Farg'ona davlat universiteti boshlang'ich ta'lim
uslubiyati kafedrasida katta o'qituvchisi, pedagogika
fanlari bo'yicha falsafa
doktori

Pulotjon Qaxorov
Samarqand davlat universitetining
Urgut filiali dotsenti

Dilafroz Asqarova
Farg'ona davlat universiteti maktabgacha ta'lim
kafedrasida o'qituvchisi,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining
2024-yil 30-noyabrdagi 364/5-qarori bilan 10.00.00 – Filologiya va 13.00.00 – Pedagogika fanlari bo'yicha
doktorlik dissertatsiyalari (PhD, DSc) asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashr.

M U N D A R I J A

10.00.00 – FILOLOGIYA

Nasim Ochilov. Ma'naviy-axloqiy shaxs timsolining badiiy adabiyotda tasvirlanishi.....	4
Nafisa Karimova. "Adabiyot qoidalari"da ijodkorlik mavzusining yoritilishi	6
Ergash Boborajabov. Virtual olam jozibadorligiga qaramlikning davlat xizmatchilarida qaror qabul qilish samaradorligiga ta'siri	7
Jumagul Suvonova. Charos Boqiyeva. "Alpomish" dostonining mustaqillik davrida o'rganilishi	8
Abdullaxon Sulaymonov. Gulchehra Qo'lyiyeva. Ulug'bek Hamdam ijodida ramziylik ("Na'matak" asari misolida).....	10
To'lqin Allayorov. Tilshunoslik va adabiyotshunoslik rivojlanishida lingvopoetika fanining amaliy ahamiyati va dolzarbligi	11
Gulruh Ne'matova. Matbuotda turizm yo'nalishlarini targ'ib qilish va yoritish metodikasi	13
Shoira Islomova. Frazeologik birliklarning shevalardagi ifodasi.....	14
Shuxrat Lolayev. "Uloqda" hikoyasida tarixiylik tamoyili va ma'rifatparvarlik konsepsiyasi	16
Mahfuzaxon Xomidova. Intertekstuallikka lingvokulturologik yondashuv	17
Feruz Hafizova. "Ayrishox" qissasida tabiat poetikasi va ramziy obrazlar talqini.....	19
Elyor Matchanov. Milliy identiklikning zamonaviy yapon adabiyotidagi ahamiyati	20
Parvina Nabiyeva. Dunyo assotsiativ tadqiqotlari tajribasi va o'zbek tilidagi assotsiativ maydon.....	22
Gulnoza Xushvaqtova. Badiiy asarlar tarjimalarida ekzotizmlar, realiyalar va ramzlarning lingvosemiotik vazifalari	24
Asqarali Madaliyev. Jadid adabiyotida milliy ma'rifat va sog'lom jamiyat konsepsiyasi	26
Dilovar Ibragimova. Shavkat Rahmon she'riyatida oksimoron qo'llanilishi	27
Aziza Xudoynazarova. Abduvali Musayev. G'afur G'ulom nasrining lingvopoetik mohiyati va ularni o'qitish jarayonidagi samarali yondashuvlar	29
Shaxnoza Norkulova. Ra'no Alimardanova. Alisher Navoiy asarlarining nomlari: tarjima, ta'rif va muvofiqlik	30
Нигора Абдурашитова. Сравнительный анализ русского и узбекского героического эпоса на примере «Слова о полку Игореве» и дастана «Алпамыш»	31
Адолат Бобо-Хожаева. Современные подходы в лингвистических исследованиях: цифровые методы анализа вторичных тюркских заимствований (арабизмов и персидизмов) в русском языке.....	32
Арзайым Ибрагимова. Диалектная вариативность существительных как источник стилистически маркированных фонвариантов на примере английского, русского и каракалпакского языков	34
Вероника Маткурбонова. Композиция системы образов в романе А.Б.Сальникова «Оккультрегер».....	36
Эльвира Минибаева. Анна Шереметьева. Основные единицы русской словообразовательной системы.....	37
Виктория Пулатова. Специфика образа протагониста в антиутопии Д.Лавгроува «Дни»	39
Шахло Рашидова. Переходность в классификации частей речи и феномен синкретизма	40
Зумрад Ахмедова. Гульчехра Давлятова. Знаки как элемент национальной культуры	42
Немат Сабиров. Путевые записки о Средней Азии XVIII – начала XIX века в русской литературной традиции	44
Валентина Хегай. Антропоцентризм русских пословиц с гендерной семантикой.....	45
Дильфуза Хусенова. Номинации человека в микроконтексте в узбекском и русском языках	47
Умида Юлбарсова. Наргиза Усанова. Прагматика благодарности и извинения в молодежном дискурсе.....	49
Mahfuza Muxtorova. Shafoat Termiziy she'riyatida badiiy san'atlarning o'рни.....	50
Ulug'bek Hamdamov. Kundaliklar haqida ayrim mulohazalar.....	52
Mohira Hayitova. Murakkab sport turlariga oid atamalarining leksik-semantik tahlili va ularga zamonaviy yondashuvlar	54
Bahora Sadikova. Italian tilida antonimlarning lingvosemantik tahlili	56
Jamoliddin Temirov. Maxmurning "Qissayi qishloqi xarobi Hapalak" she'ri tahlili	57
Umida Imomova. Lingvokulturologik kompetensiyani shakllantirishning zamonaviy usullari	58
Akbar Ruziyev. Zamonaviy tilshunoslikda "sotsiopragmatika" tushunchasi va uning mohiyati.....	60
Farangiz Anvarova. Den Braun romanlari tarjimasidagi leksik muammolar.....	61
Shahnoza Abrayeva. Tibbiy morfemalarning nutqda namoyon bo'lish xususiyatlari va ularni semantik sinflarda tahlil qilish.....	64
Sadoqat Odilova. Bosh qahramon xarakterini ochishda ikkinchi darajali personajlarning funksional roli	66
Latofat Cho'lliyeva. Turk adabiyotshunosligida navoiy merosining o'rganilishi: yetakchi yo'nalishlar.....	68
Dilafuz Qalandarova. Sharq va G'arb orasidagi ustoz-shogird an'anasi.....	71
Shohista Erkinova. O'zbek xalq ertaklarida ijobiy xarakterdagi kampir obrazining badiiy talqini.....	72
Manzura Tuychiyeva. Xitoy va o'zbek tillarida zoonim frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlari	74
Farruxbek Olim. Navoiy manoqib-holotlarida zullisonaynlik va ko'ptillilik masalalari	76
Nodira Musayeva. Reuters hamda Sinhua axborot agentliklari faoliyati (sayt tahlili misolida)	79
Nosir Mirjonov. Tibbiy diskursda atamalarining kognitiv modellari va ularning shakllanish dinamikasi.....	80
Ma'suma Mo'minova. Ruxshona Teshayeva. Alisher Navoiyning Shoh Garib Mirzoga bag'ishlab yozgan tarkibband marsiyasi tahlili.....	82
Nasiba Hasanova. Lexical-Semantic Classification of Anathematic Units in English and Uzbek Languages.....	84
Dildora SAFAROVA. Linguocognitive Interpretation of Ecological Units in English Literary Texts.....	86
Iroda Nasimova. Taqriz.....	88
Yuldash Ibragimov. Qoraqalpog'iston o'zbek shevalari leksikasining tadqiqi.....	89
Zamira Ibragimova. Qoraqalpog'iston o'zbek shevalariga turkiy tilli xalqlarning lingvomadaniy ta'siri.....	91
Shuxrat Abdullayev. O'zbek va qoraqalpoq tillarida "yurak" asosli frazemalarning uslubiy-semantik xususiyatlari	92

tarjimashunoslikda dolzarb mavzulardan biri sifatida e'tirof etiladi [5: 312].

Masalan, *area* terminini olsak, u turli ilmiy kontekstlarda turlicha ma'nolarni ofodalab keladi. Masalan, 1) *a part of a town or a country*; 2) *a part of a house or a garden*; 3) *a particular subject, range of activities*. Bu kabi hollarda ham kontekstning ma'nosiga e'tibor beriladi. Yoki bo'lmasa, Den Braunning "Farishtalar va Iblislar" asarida shunday jumla berilgan: "This plane goes Mach fifteen – Bu samolyot tezlikni o'n besh maxgacha oshira oladi". Ushbu misoldagi *Mach* termini o'zbek tiliga *max* tarzida transkriptsiya usulidan doydalangan holda tarjima qilingan hamda qo'shimcha izoh berilgan: "Bir max taxminan tovush tezligiga teng (340 m/s). Avstriyalik fizik va faylasuf Ernst Max nomi berilgan".

Frazeologik birliklarni tarjima qilish. Frazeologik birliklar, asosan, semantik jihatdan yaxlit, ammo leksik va grammatik jihatdan murakkab iboralardir. Frazeologik birliklar yoki iboralar ko'pincha so'zma-so'z tarjima qilinmaydi, balki ular turli madaniy, lingvistik va kontekstual farqlarga qarab moslashtiriladi. Masalan, ingliz tilidagi *to break the leg* iborasi so'zma-so'z tarjima qilinsa, *oyoqni sindirmoq* bo'ladi. Lekin bu iboraning asl ma'nosi – *omad yor bo'lsin*. Bu ibora ko'proq norasmiy uslubda qo'llaniladi. Ayniqsa, badiiy asarlarda frazeologik birliklarni tarjima qilish tarjimondan ulkan salohiyat talab qiladi.

Tarjimada frazeologik birliklarni noto'g'ri qo'llash natijasida mazmun yo'qolishi yoki noto'g'ri talqin qilinishi mumkin. Shu sababli, frazeologik birliklarni to'g'ri tarjima qilish badiiy asarlarning muvaffaqiyatli tarjimasini uchun muhim o'rin tutadi [6: 294]. Tarjimada frazeologik muvofiqliklarning asosiy turlari: 1) to'liq mos kelish; 2) qisman mos kelish; 3) umuman mos kelmaslik. To'liq muvofiqlik, ya'ni ikki til frazeologik birliklarining ham shaklan, ham mazmunan to'liq mos kelishi kamdan-kam uchraydi. Masalan, "to bring oil to fire – olovga yog' sepmoq". Qisman muvofiq frazeologik birliklar o'z ichiga leksik, grammatik farqlanishga, ammo ma'no va

uslubiyatning o'xshashligiga asoslanadi, ya'ni ular shaklan bir xil, ammo leksik tuzilishi, morfologik tartibi va uslubiy yasalishi jihatidan umuman boshqacha bo'lishi mumkin. Leksik jihatdan qisman muvofiqlikka misol: "to get out of bed on the wrong foot – chap yoni bilan turmoq". Umuman mos kelmaslik deganda, bir tildagi frazeologik birliklarning boshqa tillarda muqobillari mavjud emasligi tushuniladi. Masalan, ingliz tilidagi ko'pgina frazeologik birliklarning o'zbek tillarida muqobillari mavjud emas. Muvofiq bo'lmagan frazeologik birliklarni so'zma-so'z tarjima qilish mumkin: "to call things by their true names – har narsani o'z nomi bilan atamoq" [7: 164].

Den Braunning romanlarida ham frazeologik birliklardan ko'p foydalanilgan va ularning o'zbek tilidagi tarjimalarida biz yuqoridagi holatlarga duch kelamiz. "Farishtalar va Iblislar" asaridan olingan quyidagi misolni va uning o'zbek tiliga tarjimasini ko'rib o'tsak: "He turned and gave Langdon an ominous smile. Speak of the devil" – Haydovchi Lengdonga yuzida yoqimsiz tabassum bilan o'girilib, "Bo'rini gapirsang, qulog'i ko'rinadi!" – dedi". Bu yerda frazeologik birliklarning qisman mos kelish holati kuzatilgan. Tarjimon ingliz tilidagi frazeologik birlikning o'zbek tilidagi ayni ekvivalentini topib, yozuvchi yetkazib bermoqchi bo'lgan ma'noni saqlab qolgan. Yoki bo'lmasa, "Da Vinchi Siri" asaridagi misol va uning tarjimasiga yuzlansak: "I am a lamb of God. Shepherd me as your heart commands – Yurak qayerga buyursa, o'sha yoqqa yuboravering. Men hammasiga tayyorman". Bu yerda frazeologik birliklarning qisman mos kelishini kuzatamiz.

Tarjimada leksik muammolar tarjimonning til bilimi, madaniy saviyasi va kontekstni tahlil qilish qobiliyatiga hamda tarjimonlik sohasidagi turli xil ko'nikmalariga bog'liq. Shu kabi muammolarni muvaffaqiyatli bartaraf qilish tarjimonning aniqligi va ifodaviyligiga bevosita ta'sir qiladi. Tarjimon har doim ma'noni to'g'ri yetkazishga, so'zlarning funksional vazifasini tushunishga intilishi lozim. Ayniqsa, badiiy asarlar tarjimasini tarjimondan ko'p mehnat talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Salomov G. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent, 1983.
2. Toshaliyeva S. Badiiy tarjimaning ba'zi muammolariga doir // Tarjimashunoslar forumi, 2022.
3. G'afurov I, Mo'minov O, Qambarov N. Tarjima nazariyasi: Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2012.
4. Anvarova F. Den Braunning "Farishtalar va Iblislar" asarida uchraydigan ba'zi lingvokulturemalarning ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjimasini xususida // Tamaddun nuri, 2024. №8.
5. Mahmudova M. Terminlar tarjimasini: usullar, muammolar va yechimlar // Modern science and research, 2025.
6. Sadikova S. Frazeologik birliklar va ularning tarjima jarayonidagi muammolar va ularni hal qilish yo'llari / "Yangi O'zbekistonda o'zbek adabiy tilining rivojlanish tendensiyalari: muammolar, yechimlar, tavsiyalar" mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjumani, 2024.
7. Nosirova A. Frazeologik birliklarning tarjimadagi muammolari // International conference pedagogical reforms and their solutions, 2024.
8. Brown D. Angels and Demons. – New York: Pocket books, 2000.
9. Braun D. Farishtalar va Iblislar. – Toshkent: Ilm-Ziyo Zakovat, 2023.
10. Brown D. The Da Vinchi Code. – New York: Doubleday, 2003.
11. Braun D. Da Vinchi siri. – Toshkent: Yoshlar matbuoti, 2023.

Shahnoza ABRAYEVA,

Toshkent davlat tibbiyot universiteti 1-son o'zbek va xorijiy tillar kafedrasida
katta o'qituvchisi

TIBBIY MORFEMALARNING NUTQDA NAMOYON BO'LISH XUSUSIYATLARI VA ULARNI SEMANTIK SINFLARDA TAHLIL QILISH

Annotatsiya. Ushbu maqolada tibbiy terminologiya tarkibidagi morfemalarning nutqda namoyon bo'lish xususiyatlari, ularning semantik sinflarga ajralishi hamda struktur-semantik funksiyalari tahlil qilinadi. Tibbiy morfemalarning o'zbek tilidagi moslashuv jarayoni va ularning ilmiy uslubda qo'llanishi ham nazariy hamda amaliy materiallar asosida yoritiladi.

Kalit soʻzlari: tibbiy morfema, prefiks, suffiks, semantik sinf, terminologiya.

Annotation. This article analyzes the features of the appearance of morphemes in speech, their division into semantic classes and structural-semantic functions in medical terminology. The process of adaptation of medical morphemes in the Uzbek language and their use in the scientific method are also covered on the basis of theoretical and practical materials.

Key words: medical morpheme, prefix, suffix, semantic class, terminology

Аннотация. В статье анализируются особенности появления морфем в речи, их деление на семантические классы и структурно-семантические функции в медицинской терминологии. На основе теоретического и практического материала освещается процесс адаптации медицинских морфем в узбекском языке и их использование в научном методе.

Ключевые слова: медицинская морфема, префикс, суффикс, семантический класс, терминология.

Mamlakatimizning soʻnggi yillarda dunyo hamjamiyatiga integrallashuvi tilshunoslikda terminlarning tahlili va ularning oʻziga xos xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan ilmiy izlanishlarning amalga oshirilishiga sabab boʻlmoqda. Tibbiy terminologiya har bir xalqning ilmiy-texnik taraqqiyotida alohida ahamiyatga ega boʻlgan leksik qatlamdird. Tibbiyot sohasida qoʻllaniladigan terminlarning asosiy qismi yunon-lotin manbalariga tayangan holda shakllangan boʻlib, ularning tarkibi, yasovchi morfemalari va semantik xususiyatlarini tahlil qilish tilshunoslik uchun muhim ilmiy masalalardan sanaladi. Ayniqsa, tibbiy morfemalarning nutqda qanday semantik yuklama bilan namoyon boʻlishi, qanday maʼno farqlari yaratishi va ularning tasnifi hozirgi tilshunoslikning dolzarb yoʻnalishlaridan biridir.

Tilshunoslikda tibbiyot terminologiyasiga bagʻishlangan bir qator tadqiqotlar, jumladan ingliz, fransuz, rus va oʻzbek tilshunosligida tibbiyot terminologiyasi masalalari boʻyicha qator tadqiqotlar olib borilgan. Latinizmlar va ellinizmlarning fransuz tili leksik tizimiga kirib kelish tarixini koʻplab mualliflar (Gabdraxmanov M.G., Lobashevskaya T.A., Popandopulo Y.I., Shapiro G.D., Kaden V.G., Mitterand N., Quemada V.) ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritib bergan. Fransuz tilidan tashqari, leksik birliklarning klassik tillar komponentlari bilan soʻz yasash, morfologik, semantik, etimologik asoslarini oʻrganish boshqa koʻp tillarning materiali boʻyicha olib borildi. Bu muammo boʻyicha tilshunoslik tarixida juda koʻplab tadqiqotlar oʻtkazildi (Akulenko V.V., Vasileva O.A., Zayseva R.F., Kovalevskiy

R.L., Korletyanu N.G., Levit Z.N., Lotte D.S., Palatov M.I., Petrishina V.U., Romaneyev Y.A., Savonchik S.S., Stankevich A.A., Suslova Y.I., Felenkovskaya I.V.).

Nutqning har xil darajalarida lotincha va yunoncha elementlarning konsentratsiyasi bir xil emas, morfemalar nutqda koʻpincha morfemaning oʻzi va oʻzi uchraydigan kichik soha tili bilan bogʻliq turli funksional vazifani bajaradi. Morfemalarning nutqda qoʻllanilishining farq qiluvchi belgilari ularni semantik sinflarda tahlil qilganda koʻrinadi, olingan natijalar tadqiq qilinayotgan morfemalarning kichik soha tillari va darajalar boʻyicha koʻrsatkichlari kabi muhim ahamiyatga egadir. Klassik tillardan oʻzlashtirilgan elementlarning soʻz yasash qiyosiy potensial xarakterlari aniqlanadi. Morfemalarni shartli morfologik taqsimlash yordamida soʻz yasash aspektida lingvistikada aks ettirilmagan ayrim qonuniyatlarni ajratib koʻrsatishga muvaffaq boʻlindi, bu taqsimlash qandaydir darajada klassik tillar morfemalarining tasnifi muammosiga aloqadordir.

Bizning eksperimentimizda sinonimik morfemalarning faqat cheklangan soni tahlil qilinganligi sababli, chiqarilgan xulosalar ancha katta koʻlamdagi materialda olingan natijalarning ishonchligini aniqlash maqsadida olib borilgan. Ajratib koʻrsatilgan soʻz yasash modellari sinonimik elementlarning tahliliga qoʻshimcha hisoblanadi. Ular shu nuqtai nazardan muhimki, klassik tillar elementlarining joylashuvini aniqlashga yordam beradilar. Tadqiq qilinayotgan sinonimik morfemalar ot, sifat, ravish va feʼllardan tashqari boshqa soʻz turkumlarida uchramaydilar.

11-jadval

Sinonimik elementlar yordamida hosil qilingan soʻzlarning umumiy soni

Morfemalar		Otlar	Sifatlar	Ravishlar	Feʼllar	Jami
Lotincha	Soni	903	1242	60	219	2424
	%	37,2	51,2	2,5	9,1	100
Yunoncha	Soni	1659	1115	13	29	2816
	%	58,9	39,6	0,5	1,0	100

Tadqiq qilinayotgan elementlarni oʻz ichiga olgan ajratib koʻrsatilgan soʻzlar roʻyxatiga jami 5240 ta soʻzlar (100%), yaʼni lotincha morfemalarga ega boʻlgan 2424 ta soʻz (46,3%) va yunoncha morfemalarga ega boʻlgan 2816 ta soʻz (53,7%) kirdi (11-jadval). Yunoncha morfemalar lotincha morfemalarga qaraganda otlarni hosil qilishga intiladilar, ayni paytda sifatlar yunoncha morfemalarga qaraganda lotincha morfemalar bilan koʻproq hosil qilinadi.

Lotincha morfemalar: con- (356 ta soʻz hosil qiladi), som- (189 ta), rré- (165 ta), yex- (123 ta), radi(o)- (68 ta), dis- (65 ta), post- (64 ta), intra- (61 ta), sub- (59 ta), co- (58 ta) va boshqalar. eng mahsuldor hisoblanadilar. Tadqiq qilinayotgan yunoncha morfemalarga hyper- (171 ta soʻz), anti- (129 ta), hypo- (114 ta), hydr(o)- (112 ta), cardi(o)- (106 ta), poly- (90 ta), cyt(o)- (87 ta), péri- (84 ta), path(o)- (80 ta), hém(o)- (79 ta) kiradi.

Yunoncha morfemalar: cyt(o)- (54 ta), hém(o)- (56 ta), hydr(o)- (72 ta), path(o)- (56 ta), ro1u- (56), hypo- (66), hyper- (122) va lotincha elementlar: con- (155 ta), com- (83 ta), ex- (53 ta), rré- (60 ta), so- (31), radi(o)- (35 ta) yordamida koʻp otlar hosil qilinadi.

Lotincha morfemalar umuman olganda 60 ta ravishni, yaʼni hamma soʻzlarning 2,5% ni hosil qiladilar, ayni paytda yunoncha morfemalar faqat 13 ta (0,5%) ravishni hosil qiladilar. Lotincha morfemalar **con- (18 ta ravish)**, **som- (6 ta)**, **un(i)- (5 ta)**, **rré- (5 ta)** eng mahsuldor hisoblanadi. Qandaydir mahsuldor yunoncha morfemalarni ajratib koʻrsatishga muvaffaq boʻlinmaydi, chunki ular ravishlarni hosil qilishda soʻz yasashning sust faolligini namoyon etadi.

Qayd qilish kerakki, tibbiyot kichik soha tillari oʻzining shaxsiy ravishlar toʻplamiga ega va ularning koʻpchiligini tibbiy matnda uchratish mumkin. Ularga quyidagilar kiradi:

antigéniquement, bactériologiquement, carcinologiquement, céphaliquement, chirurgicalement, chromosomiquement, électrocardiographiquement.

Ushbu ravishlar asosan yunoncha morfemalar yordamida **-ment** suffiksi bilan hosil qilingan. M.I.Berlinning qayd etishicha, ular aniq ifodalangan o'ziga xoslikka ega va harakatning namoyon bo'lishi sohasiga bevosita aloqadordir. Yuqorida ko'rsatilgan ravishlar **“au point de vue de la bactériologie, ... de la radiologie”** va boshqa konstruksiyalar bilan almashtirilishlari mumkin.

Tadqiq qilinayotgan lotincha elementlar fe'llarni hosil qilish borasida yunoncha elementlarga (29 ta = 1,0%) nisbatan ancha mahsuldor hisoblanadilar (219 ta = 9,1%). Fe'llarning eng faol so'z yasovchi formantlari bo'lib **con-** (60 ta fe'l), **som-** (32 ta), **yex-** (21 ta), **rré-** (20 ta), **dis-** (12 ta) morfemalari hisoblanadi. Yunoncha morfemalar bu jihatda kammahsuldir. Hamma yerda qo'llaniladigan leksika so'zlarining katta sonini hosil qiluvchilarga asosan lotincha **capit-**, **circon-**, **so-**, **col-**, **com-**, **contr(a)- dis-**, **équi(i)-**, **ex-**, **man(u)-**, **rré-** va boshqa morfemalar kiradi.

Lotincha va yunoncha ad'ektiv (6 juft), adverbial (5 juft), pronominal (1 juft) va numeral (9 juft) morfemalar uncha mahsuldor emas va hosil qilingan so'zlarning soni (1-6%) bo'yicha keskin kvantitativ kontrastlarni namoyon qilmaydi.

Shunday qilib, otlar asosan lotincha predlogli va yunoncha substantiv morfemalar hisobiga hosil qilinadi; sifatlar - lotincha predlogli va yunoncha substantiv elementlar yordamida, ravishlar va fe'llar esa lotincha predlogli morfemalar yordamida yasaladi. Lotincha predlogli morfemalarning so'z yasashdagi yuqori faolligi shu bilan izohlanadiki, ushbu elementlar asosan terminlarda qo'llaniladigan yunoncha elementlarga qaraganda umumqo'llaniladigan leksikada ko'p so'zlarni hosil qiladi.

Tibbiy morfemalarning nutqda qo'llanilishi ilmiy uslubning eng muhim tarkibiy unsurlaridan biri bo'lib, ular semantik aniqlik, informativlik va terminologik tizimning izchilligini ta'minlaydi. Morfemalarning prefiks, suffiks va o'zak komponentlar sifatida murakkab semantik sinflarga ajralishi tibbiy terminlarning mazmunini aniq va izchil ifodalash imkonini beradi. Shuningdek, o'zbek tilida tibbiy morfemalarning moslashuvi milliy terminologiya taraqqiyotining muhim bosqichi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Советская Энциклопедия, 1969.
2. Балли ш. Общая лингвистика к вопросы французского языка. М.: Изд. иностр. лит, 1955.
3. Беженарь Г.И. Структурно-семантическая характеристика французских медицинских терминов: Автореф. дис. ...канд. филол. Л., 1973.
4. Бережан С.Г. О синонимичности однокоренных слов с разной аффиксальной частью. В кн.: Лексическая синонимия. М., 1967,

Sadoqat ODILOVA,

Shahrisabz davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

BOSH QAHRAMON XARAKTERINI OCHISHDA IKKINCHI DARAJALI PERSONAJLARNING FUNKSIONAL ROLI

Annotatsiya. Ushbu maqolada yozuvchi Murod Muhammad Do'stning "Darvoza yonidagi it" hikoyasida ikkinchi darajali personajlarning kompozitsion va semantik vazifalari tahlil etiladi. V.N.Toporov va M.M.Baxtin qarashlari asosida ularning it obrazini ochishdagi roli yoritiladi.

Kalit so'zlar: ikkinchi darajali personaj, periferik obraz, bosh qahramon, kompozitsion funktsiya, semantik yuk, badiiy funktsionallik.

Annotatsion. This article analyzes the compositional and semantic functions of the secondary characters in Murod Muhammad Dust's short story "The Dog by the Gate". Based on the views of V.N.Toporov and M.M.Bakhtin, their role in revealing the image of the dog is examined. The study's novelty lies in the systematic interpretation of the artistic function of the unnamed peripheral characters.

Keywords: secondary character, peripheral figure, protagonist, compositional function, semantic load, artistic functionality.

Аннотация. В данной статье анализируются композиционные и семантические функции второстепенных персонажей в рассказе Муро́да Мухамма́да Ду́ста «Собака у ворот». На основе взглядов В.Н.Топорова и М.М. Бахтина раскрывается их роль в раскрытии образа собаки.

Ключевые слова: второстепенный персонаж, периферийный образ, главный герой, композиционная функция, семантическая нагрузка, художественная функциональность.

Badiiy asarning asosini voqealar rivoji hamda personajlar tashkil qiladi va u adabiy asar poetikasini tashkil etuvchi eng muhim unsurlardan biri sanaladi. Asarda bosh qahramon bilan bir qatorda ikkinchi darajali personajlar ham sezilarli funksional yukga ega. Ikkilamchi personajlarning poetik tahlili ularning matndagi kompozitsion o'rni, psixologik va semantik vazifasi, estetik qiymatini aniqlash orqali ochib beriladi. Ikkinchi darajali personajlar sujet dinamikasida muhim rol o'ynaydi, sababi ular voqealar rivojini boshlab beruvchi, keskinlashtiruvchi yoki yakunlovchi kompozitsion katalizator vazifasini ham bajara oladi. Bu obrazlarning paydo bo'lishi sujet chizig'iga yangi burilish olib kiradi, bosh qahramonning xatti-harakatini, qarorlarini yoki ruhiy kechinmalarini faollashtiradi. Shuning uchun ham bunday obrazlarni sujetni harakatlantiruvchi "ichki mexanizm" sifatida baholash mumkin.

Rus adabiyotshunosligi manbalarida ham ikkinchi darajali personajlar alohida muammo sifatida o'rganilgan. Jumladan, V.N.Toporov quyidagicha yozadi: "Ikkinchi darajali personajlar nafaqat yordamchi sujet elementi sifatida, balki bosh qahramon ichki olamini ochish va badiiy matnni boyitishda semantik yukni ham olib boradi" [2: 45]. Olimning ushbu fikri zamonaviy adabiyotshunoslikda ikkinchi darajali personajlar rolini aniqlashda muhim nazariya hisoblanadi. Adabiyotshunos M.M.Baxtin esa yordamchi personajlarga nisbatan "periferik personaj" atamasini qo'llaydi. "Xatto periferik personajlar ham asarning dialogik tuzilmasiga hissa qo'shadi...ular bosh qahramonning ongiga ta'sir qiladi" [1: 112]. Bu nuqtai nazar periferik personajlarning matnda mustaqil ovozga ega ekanini, faqat fon vazifasini bajarmasligini anglatadi. Toporov ikkinchi darajali personajlarni psixologik va dramatik nuqtai nazardan, Baxtin esa strukturaviy-dialogik jihatdan tahlil qiladi. Shu sababli bu nazariyalar bir-birini o'zaro to'ldiradi.